

Árnyéksakk

LŐCSEI GABRIELLA

izenéves, okos gyerekeket kérdezek: mi jut eszükbe, ha ezt hallják, Szindbád? A válasz: néma csend. Aztán az egyikük a Szindbád nevű utazási irodával hozakodik elő, többen pedig egy rajzfilmre hivatkoznak. A 75 éve született *Huszárik Zoltán* említene sem merem nekik, noha tisztában vagyok vele, hogy nem az ő hibájuk, ha nem ismerik az egyetemes és a magyar mozgóképművészet egyik legnagyobb mesterének az életművét. A filmjeit ritkán vetítik, moziban szinte sohasem, televízióban legfeljebb éjfélutján.

Beszélni is keveset szoktak róla, ha mégis, főleg az alakja köré fonódott legendákat emlegetik. Huszonöt éve halt meg, ötvenévesen, és tizenhat vizontagságos esztendőn át filmezhetett. De kurtára szabott mozgóképes hagyatékából is kimagasló két olyan alkotás – egy rövidfilm (*Elégia*) és egy mozifilm (*Szindbád*) –, amelyek nélkül szegényebb volna a világ.

Azokat az alkotótársait, barátait, hozzátartozóit kérdeztem Huszárik Zoltánról, akik nem mindennapi egyéniségét mindig is értékelték és szerették. *Szegedi Erika, Sára Sándor, Morell Mihály, Markovics Ferenc, Kósa Ferenc*, valamint *Huszárik Kata* szavaiból talán mindnyájunk számára kitűnik, kit kell tisztelnünk abban az emberben, akinek – *Dajka Margit*hoz írt levelének tanúsága szerint is – csupán három dologra volt szüksége a mindennapokban és a művészetben egyaránt: bizalomra, szeretetre és barátságra.

SÁRA SANDOR: A szomszéd faluban laktunk, Huszárik Zoltán Domonyban, én Ikladon. Kamaszkorunkban nagyokat verekedtek az ikladiak és a domonyiak. A két település között folyik a Galga, nem volt mindegy, hogy ki hol fürödhetett benne. Fociztunk is az Iklad-Domony rangadón, később Aszódon ugyanabba a gimnáziumba jártunk, Zoli két évvel följebb, mint én. Aztán elkerültem Aszódra, s egyszer azt hallottam valahol, hogy a domonyi balszélső Budapesten tanul a színművészeti főiskolán. Hátorítógat hatott rám ez a hír, amikor én is jelentkeztem a főiskolára. Bő két évvel, talán nekem is van esélyem. A főiskolán azonban már nem találkoztunk, amikor én bekerültem, őt akkor rúgták ki. Huszárik Zoltán életében ezután hét zaklatott év következett – közben volt pályamunkás, szobafestő, olajbányász, földműves, népművelő és biztosítási ügynök –, nem csoda, hogy ritkán találkoztunk. Amikor '57 után megengedték neki, hogy a filmgyárban dolgozzon, két évvel később pedig folytathatta a főiskolai tanulmányait, már gyakrabban összefutottunk. Volt, amikor naponta. Sűrű együttléteink egyikén elhatároztuk, hogy semmilyen módon nem veszünk részt a közéletben. Mint barátaink közül többen is, '56 után a passzív rezisztenciát éreztük a magunk számára az egyetlen elviselhető életformának. Összejártunk azokkal a művészekkel, akik szintén félreálltak vagy félre voltak téve. Igen ám, de '62 körül ráébredtünk, ha továbbra is elkerüljük az összes lehetséges feladatot, úgy múlik el az ifjúságunk, hogy ki sem próbáltuk a képességeinket. Ettől kezdve rövidfilmterveket fontolgattunk, a munkához aztán műhely és közösség is adatott, a Balázs Béla Stúdió.

KÓSA FERENC: A bátyám Nyíregyházán az építőiparban inaskodott, de részt vett a kultúrscsoport munkájában is. Hol színészkedett, hol rendezett, míg nem a fővárosból érkező tehetségkutatók felfigyeltek rá. Hívták, hogy jelentkezzen a Színház- és Filmművészeti Főiskolára, ott majd eldöntheti, mi akar lenni, színész vagy rendező. Talán másodéves lehetett, amikor két főiskolai barátja társaságában hazalátogatott. Az egyiket *Soós Imrének* hívták, a másikat Huszárik Zoltánnak. Akkoriban a nagyanyám két hold földcsékjén dinnyét termesztett, a termést lombosárokban nekem kellett őrizni. A három főiskolás tőlem, a dinnyecsészől kérte, hogy válasszak nekik egy finom dinnyét. Egy napig maradtak, a lombosárok alatt aludtak, este hosszan beszélgettek. Én, a tíz-tizenéves éves gyerek csak hallgattam őket. Aztán 1958-ban én is felkerültem a főiskolára, akkor tudtam meg, hogy Huszárik Zoltán már évekkal azelőtt eltanácsolták, azóta sem tud a filmgyártás közelébe kerülni. A történetet úgy őrzöm magamban, hogy Zoli özvegy édesanyjának volt egy kicsi földje – kilenc hold lehetett? –, ahhoz örökölt valamennyit, így szegény asszony kulákklistára került. Nevetséges, ugyanakkor szörnyű történet ez, Huszárik Zoltán nagyon megszenvedte. Amikor 1959-ben végre folytathatta főiskolai tanulmányait, persze összetalálkoztunk, és földidétük kunyhóbeli ismeretségünket, sőt Zoli megkért, legyen a vizsgafilmje aszisztense. Nagy megtiszteltetés ez számomra, mondtam neki, ő pedig nyomban mesélni kezdte a film történetét. Ez volt a mi első igazán komoly beszélgetésünk. Engem a részletek nem érdekelnak, kezdte Huszárik Zoltán, az egészséget, a lényegét kell megmutatni. Majd így folytatta: Képzeld el egy börtöncellát valahol a valóságban, és a valóság fölött, a cellában két rabot. A kenyérüket nem eszik meg, a kenyérbélel sakkfigurákat gyúrnak, és amikor a rácsos ablakon besüt a nap, a rács árnyékvetületén sakkozni kezdenek. Addig tart a játszma s a filmteud is, amíg a napsugár a börtönablakon túlra nem költözik. Tetszett az elgondolás, de csakhamar kiderült, amilyen zseniális a filmterv, technikailag olyan kivitelezhetetlen is. Hogyan lehetne megjeleníteni a napfény által engedélyezett pár percnyi szabadságot a koplalás árán nyert sakkfigurákkal? Zoli inkább a belső ritmusokra akart figyelni, az összes többi, például a rács árnyékának a mozgását, oldjam meg én. Igen ám, de csakhamar rá kellett döbennünk, hogy ezt a sakkpartit lehetetlen leforgatni a napot helyettesítő egyetlen lámpánkkal meg az idő múlását jelző torz árnyékváltozatokkal. Másnapra Zoli kitalálta a szerinte egyedül helyes megoldást: lisztet kell szórni a lámpa és az árnyékrács közé, ezáltal a láthatóvá tett fénysugarakra terelődik a figyelem, és akkor már nem azzal foglalkoznak a nézők, hogy szabályos-e az árnyéksakktáblán folyó játszma, hanem a napsugarakkal. Elmentem hát a közeli élelmiszerboltba, vettem lisztet és szórtam, miközben Zoli a kamera mellől figyelte, hogy mindez milyen gyönyörű. A vizsgafilm elkészült, és úgy emlékszem, igazán hatásos lett. Ennél a történetnél azért érdemes elidőzni, mert szerintem ebben, mint Huszárik Zoltán minden tettében és minden filmjében, sze-

mélyisége és sorsa is megnyilatkozik. Az elemi realitásérzet hiánya és a zseniális alkotó képzelet egyaránt.

MAGYAR NEMZET: *Az ötvenes évek elején nem Huszárik Zoltán volt az egyetlen ügyvezető osztályidegen a főiskolán, mégis vele voltak a legszigorúbbak az intézmény vezetői a hétvényi kényszerűszünettel. Mivel magyarul ható ez a bándsmód?*

SÁRA SANDOR: Az irigységgel. Messze Zoli volt a legtehetségesebb valamennyi főiskolai kollégája közül, persze hogy kitessékelték.

KÓSA FERENC: Amikor a Balázs Béla Stúdióban 1965-ben megrendezte az *Elégiát*, akkor kezdtem felfogni – érteni? –, mi történhetett Huszárik Zoltánnal. Egyetlen papírlapon nyújtotta be a forgatókönyv-tervezetet, amely körülbelül így nézett ki: első kép: lovak állnak. Második kép: lovak jönnek. Harmadik kép: lovak mennek... Az országban diktatúra volt, a BBS azonban demokratikusan működött. Jól ismertük egymást, tehát jól ismertük Huszárik Zoltán kivételes képességeit is. Így aztán, ha jól emlékszem, egyhangúlag megszavaztuk az *Elégiát*. Erre a BBS-t felügyelő *Bogács Antal* berendelt a Filmfőigazgatóságra (akkoriban rám bízták a stúdió képviselőt), és közölte velem, hogy a Filmfőigazgatóság véleménye szerint az *Elégia* löcencrikus film, ezért a forgatásához nem járulnak hozzá.

MAGYAR NEMZET: *Bűnnek tartották 1965-ben a „löcencrikus” műveket?*

KÓSA FERENC: Akkoriban minden bűnnek számított, ami nem volt embercentrikus. Hosszú huzavona után végül aláírtam velem egy nyilatkozatot, hogy a BBS felelősséget vállal az *Elégia* című rövidfilmért annak ellenére, hogy a főigazgatóság nem támogatja a munkát. Amikor a kész filmet megnéztük a nagyvetítőben, azt gondoltuk, az egyetemes és a magyar filmművészet egyik kivételes remekművét látjuk. Amikor azonban a főigazgatóság munkatársai is megtekintették, úgy érezték, valamennyi balsejtelmük igazolódott. Az *Elégiában* nemcsak hogy szaladgálnak a lovak, de meg is ölik őket, folyik a vér, nincs benne szocialista realizmus. Akkor volt a hivatalos felháborodás az *Elégia* körül, hogy azt még a legmagasabb politikai fórumokon is meghallották, maga *Aczél György* foglalkozott a filmmel. Huszárik Zoltán, aki az *Elégia* körüli viharok közben egyetlen politikai jellegű kijelentést sem ejtett ki a száján, szálla lett a hatalom szemében. Vajon miért? Mert a hatalom a kontraszelektiót illetően tévedhetetlennek bizonyult. Ha valakiben megsejtette a kiemelkedő tehetséget, az illetőt azonnal gyanúval kezelte, mert nehezebb behódoltni, s szellemi, erkölcsi és politikai ellenállásra is hajlamos. Huszárik Zoltán tehát pusztán a személyiségével vívta ki a hatalom ellenszenvét. Akkor értettem meg, hogy olyan országban élünk, ahol a hatalmat nemcsak az sérti, ha a politikai témájú filmekben az alkotók megkörtönykézik a tabukat, a szabadság, az igazmondás, az európai típusú demokrácia kérdését, de az is bosszantja, ha valakinek az égvilágon semmi köze nincs a politikához, ám kimagasló, eredeti tehetség.

MORELL MIHÁLY: Az *Elégiával* kezdtem az együttműködésemet Huszárik Zoltánnal, aztán jött a *Szindbád* és végül az *À piacere*. Több embert megkérdeztem, ismerik-e a *Szindbádot*? Akárki volt is a megkérdezett, mosolygott, és azt válaszolta, igen. Nekem még szerencsém volt, mert nem találkoztam olyan emberrel, aki ne ismerné ezt az egyedülálló filmalkotást, amelynek sehol a világon nem volt előzménye, de nincs utóda sem. Nem is lesz soha, Huszárik Zoltán ugyanis *Szindbád* maga, *Krúdy Gyula* írói világából elindulva. Mind a ketten erősen érdeklődünk a képzőművészet iránt, ez is igen szoros kapocs volt Huszárik Zoltán és közöttünk. Szinte azonos volt az értékrendünk, az ízlésünk, ráadásul mind a ketten szeretünk volna rendezni egy *Csontváry*-filmet. Amikor én benyújtottam a forgatókönyv-tervezeteimet, egyiket a másik után, azt mondták, képtelenség, amit kérek, egy olyan festőről filmet forgatni, aki semmi módon nem illeszthető a szocialista realizmushoz. Később azután Budapestre látogatott *Hruscov*, és a fáma szerint *Hruscov* feleségének megtetszettek *Csontváry* művei. Erre aztán *Csontváry* Kosztka Tivadarból hirtelen persona grata lett. Ennek köszönhető, hogy Huszárik Zoltán filmterve zöld jelzést kapott, ám a filmet nem fogadták osztatlan elismeréssel. Ekkortájt keresett meg Huszárik Zoltán azzal a „nyersanyaggal”, oroszországi, erdélyi s ki tudja, hol található szíkkertben készült ad hoc felvételek halmazával, amelyből aztán az *À piacere* lett. A képzőművészeti érzékenységét egyébként a filmjeiben is fel lehet fedezni, kiváltképpen miután szövetségre lépett *Sára Sándorral*, a kép másik megszállottjával. Előre tudni lehetett, az ő kettősüknek csakis jó vége lehet, így született meg a *Szindbád*. A vágónak – nekem – szabad kezet adtak, talán túlságosan is. Annyi gyönyörű képet hoztak hozzám, hogy ami a kész műből kimaradt, abból egy másik filmet lehetett volna összeállítani. Amikor befejezték a forgatást, minden jelenetről, képről cetlit írtam, és ezekkel a vágószoza padlóján „sakkoztam”. A rendezővel persze pontról pontra mindent megbeszélünk, nem siettünk. Munkamódszerünket voltaképpen az *Elégia* összeállítása során fejlesztettük ki, amelynek az alapötlete, a vágóhidra vitt lovak története köré olyan drámai helyzeteket, szinte villámszerűen bevágtok, rövid snitteket kellett konstruálni a meglévő felvételek segítségével, amelyekkel nyilvánvalóvá válik a kisfilm mondani valója, a létezés kiszolgáltatottsága. Öröm volt Huszárik Zoltánnal dolgozni. Vidám ember volt, ragyogó humorral, nem veszekedett, a filmmel kapcsolatban mindent meg tudtunk beszélni, nem háborúztunk soha. Mondják, hogy szertelenül élt. Nem tudom. De azt igen, hogy káprázatos fantáziával és fantasztikus érzékenységgel áldotta meg a teremtés. Csak a szerkesztői energia és következetes-

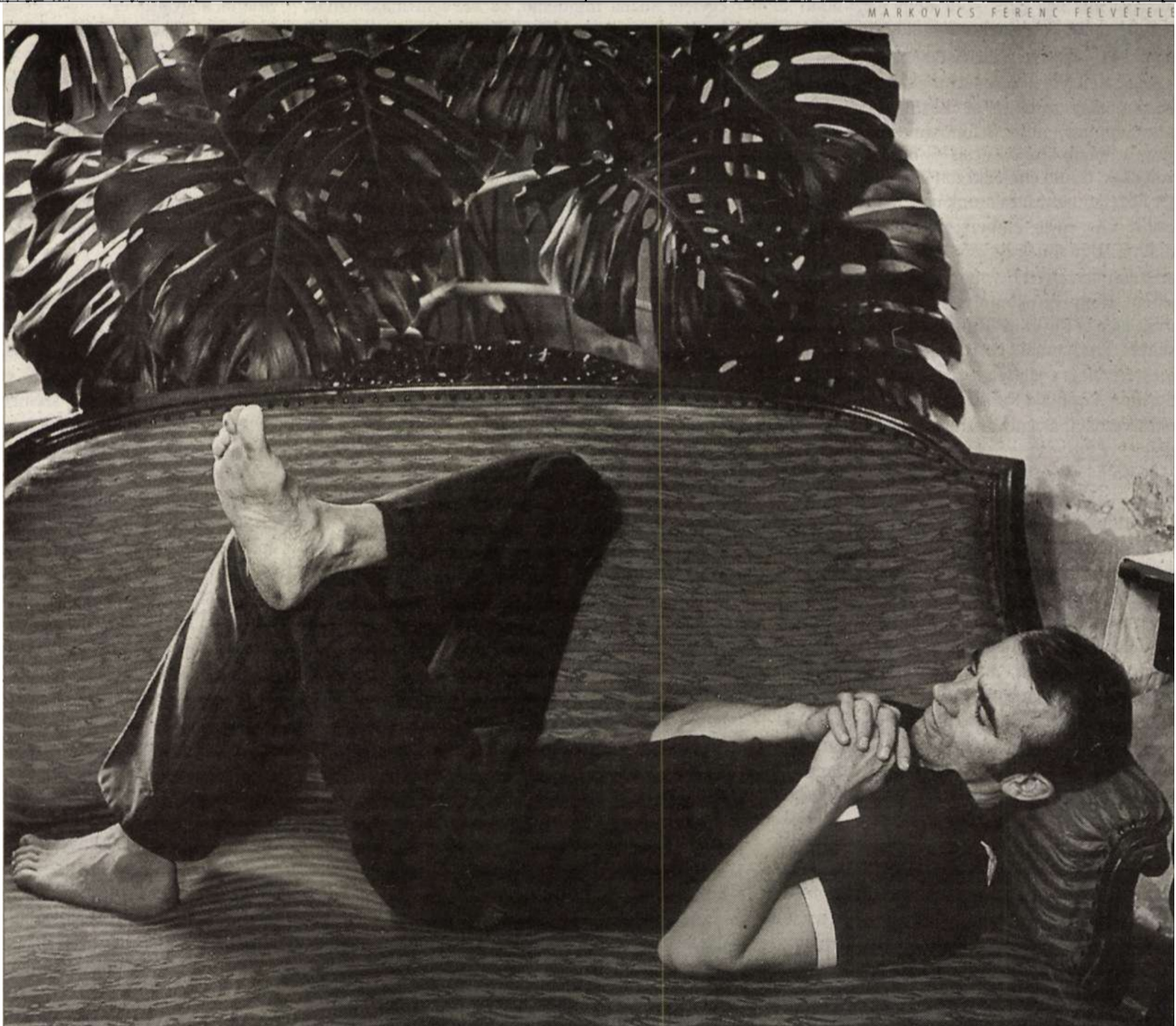
Huszárik Zoltán-filmográfia

- Groteszk (1964, rövid)
- Elégia (1965, rövid)
- Egy mentőorvos naplójából (1967, rövid)
- Maszkot akarok (1967, rövid tévéfilm)
- Heten a hegy ellen (1968, rövid)
- Ugye, te is akarod (1968, rövid)
- Capriccio (1969, rövid)
- Amerigo Tot (1969, rövid)
- Szindbád (1970, játékfilm)
- Tisztelet az öregasszonyoknak (1972, rövid)
- À piacere (1976, rövid)
- Csontváry (1980, játékfilm)

ség hiányzott belőle. Szép ajándéka volt az én filmgyári életemnek, hogy e téren segíthettem neki.

SEGEDI ERIKA: A *Szindbád* forgatása alkalmából találkoztam először Huszárik Zoltánnal, akinek a férjemet, *Sára Sándort* köszönhetem. Amikor elolvastam a forgatókönyvet, amelyben egy meztelen jelenet is szerepelt, nem akartam vállalni a feladatot. Arról szó sem lehet, hogy én ország-világ előtt levetkőzzem. Huszárik azonban azzal érvelt, majd meglátom, milyen fantasztikus operatőre lesz a filmnek, úgy fog engem fényképezni, hogy szinte semmi nem látszik majd a ruhátlanágomból. Végül hagytam magam rábeszélni. Olyan pompás légkörű forgatáson sem előtte, sem utána nem vettem részt. Huszárik Zoltán kedvessége, gyengédsége elbűvölt mindnyájunkat. A robbanékony alkatú, nagy művésszel szemben, mint amilyen a főszerepet játszó *Latinovits Zoltán* volt, még a szokásosnál is visszafogottabbá vált. Ezeket az ideges pillanatokot valakinek helyre kellett tennie, s ez a valaki rendszerint *Sára Sándor* volt, akinek a határozott fellépését még *Latinovits Zoltán* is méltányolta.

MARKOVICS FERENC: Azzal jött be egy alkalommal Huszárik Zoltán a filmgyár fotóosztályára, hogy a *Szindbád* forgatásakor készült standfo-

Huszárik Zoltán egy forgatási szünetben. A személyiségével vívta ki a hatalom ellenszenvét

tök közül kiválogassa, melyek kerüljenek a gyár archívumába. Jó darabig némán ültünk egymás mellett, tettük a dolgunkat, aztán egyszer csak megszólított, a véleményemet kérte. Nem volt ebben semmi különös, bárkivel azonnal kapcsolatot tudott teremteni. Aztán, mivel akkortájt kezdte forgatni a Tisztelet az öregasszonyoknak című filmet, és éppen a filmgyárral szinte szomszédos kórházban dolgozott, hívott, menjek át, és nézzem meg a forgatást. Tesztelni akart? – máig nem tudom. Legközelebb az otthonába invitált, akkor már a Csontváry-film előkészítésén dolgozott, és mint kiderült, a munkában rám is számított. Döbbenetes kép fogadott a lakásán, máig sajnálom, hogy nem fényképeztem le. Nem sokkal az odaérkezésem előtt ledőlt az a mennyezetig érő, művészettörténeti kiadványokkal színültig megrakott könyvespolc, amely előtt Zoli fekhelye állt. A szobát képzőművészeti albumok borították, Zolinak azonban, akit álmból vert fel ez a könyvmlás, a csodával határos módon semmi baja nem esett. Ebben a miliőben kezdtünk el beszélgetni a Csontváry-filmről. Fantasztikus három év nyitánya volt ez. A legelső próbafelvételről ott voltam a produkciónál, akkor még nem gondoltuk, hogy az utolsó nagy filmje készül. Emlékszem, mennyire elbűvölt bennünket a címszerepre felkért *Innokentyij Szmoktunovszkij* próbajátéka, s azt is tudom, mit veszítettünk vele, hogy az akkori szovjet kulturális miniszter nemet mondott a magyar felkérésre, nem adta ki a művészt a Csontváry-produkciónak. Sajnos a Csontváry-film fő gyöngesége a festőművészt alakító színész maga. Utólag sokszor végigtárgyaltuk azokkal, akik szeretjük ezt a produkciót, mennyivel jobban járt volna a magyar filmművészet, ha a bolgár *Ichak Fincinek*, Csontváry filmbeli megszemélyesítőjének állandóan előjátszó rendező alakította volna a festő figuráját. A filmgyári kisvetítőben is ott voltam 1980 januárjában, amikor megnéztük azt a hétezer méternyi hasznos anyagot, egy nagyjátékfilm hosszának háromszorosát, amelynek minden kockája mást mutatott. Ebből vágták össze a film végleges változatát. Ami a két dátum, az 1977-es első beszélgetésünk és a hétezer méternyi „nyersanyag” között volt, életem egyik legszebb korszaka. Nemcsak azért, mert a Csontváry-filmnek köszönhetően földünk olyan csodálatos pontjaira is eljuthattam, amelyekről korábban nem is álmodhattam volna, hanem mert közben olyan művész munkájában segédkezhettem, aki embernek is csodálatos volt. Sohasem kiabált, s még az asszisztenseit is úgy választotta maga mellé, hogy azok is hozzá hasonló stílusban dolgozzanak. Más kérdés, hogy a stáb ezzel gyakran visszaélt, őt azonban ez sem hozta ki a sodrából. Voltak persze, akiket zavart Huszárik különös egyénisége. A szakmán belül több ellenlábas is volt. A Csontváry-filmre kapott kiemelt támogatást is irigyelték tőle. Az egyik kollégája azzal próbálta „kiegyenlíteni” irigységéből táplálkozó érzelmeit, hogy filmgyári hallgatóság előtt megjegyezte: most legalább meglátjuk, hogyan lehet elinni húszmilliót. Nemcsak gonosz, de hamis is volt ez a vád. Három évig szinte állandóan mellette voltam, tanúsíthatom, hogy forgatás előtt és alatt egy korty alkoholt sem ivott.

HUSZÁRIK KATA: Sokkal kevesebb emlékem van apámról, mint a kortársainak, munkatársainak, a barátainak. Tízéves voltam, amikor meghalt, az anyukám nevelt, apámmal ritkán találkoztam, évente kétszer, háromszor talán. De a vele való találkozás mindig óriási kaland volt. Itt egy felnőtt, az én apám, és úgy tesz, mintha ő is gyermek volna. Leül a földre, rajzol, velem is van meg nem is. Az életem egyik nagy problémája, hogy nem tudtam tőle megkérdezni, mit jelentett számára, hogy van egy gyermeke. Gyanítom, hogy a munkája mindennél fontosabb volt a számára. *Lázár Ervinnek* van egy írása, a *Vacskamati virágja*, szerintem az apám is olyan volt, mint *Vacskamati*. Örült neki, hogy virágot kapott a születésnapjára, tetszett is neki az ajándék, de elfelejtette gondozni. Nem arról van szó, hogy nem szerette, csak kiment a fejéből, hogy a virággal törődni kell. Tudom, hogy a mi közös történetünk egyáltalán nem különleges eset, a mai gyermekek közül is sokan sóvárognak az után, hogy apjuk is, anyjuk is legyen, együtt, egyszerre. Egyik-másik filmjét már gyerekfejjel megismertem. Életem egyik legnagyobb élménye volt az *Elégia*, amelyet újra és újra megnéztem, végigzokogtam, és nagyon szerettem. A *Szindbáddal* is így voltam már gyermekként is. Nincs ebben semmi különös, mivel apámnak ez a műve is olyan mesészerű, tiszta és egyszerű, hogy szerintem minden gyermek be tudja fogadni. A Csontváry-film egy-egy részében pedig, amikor először láttam, a saját családi történetünket véltem felfedezni, emiatt azután zavarba ejtően fontos lett számomra apám utolsó műve. Persze ha őszinte akarok lenni, a mai napig nem tudom, hogy az édesapám mennyire szeretett. Nem sokkal a halála előtt kezdett felém fordulni. Éppen hogy elindult köztünk valami, de sohasem lesz folytatás... Egyszer elmentünk Gödre a barátaihoz. A házigazdáinknak volt egy lovardájuk, azt is megnéztük. Akkor én már tudtam kicsit lovagolni, s emlékszem, emiatt nagyon büszke volt rám. Este, amikor visszamentünk a vendéglátóinkhoz, apám egyszer csak elkezdett táncolni. Ez a kép máig erősen él bennem: egy furcsa, magas, vékony felnőtt járja egymagában, és azt mondja, nekem táncol.

MAGYAR NEMZET: *A Huszárik Zoltánról fennmaradt fotó- és sajtóarchívumban találtam egy idilli pillanatot megörökítő fényképet, amelyen együtt a család: Huszárik Zoltán, Nagy Anna, az édesanyja, az előtérben pedig a nyolc-tíz éves kisleányuk. A legszebben a nagymama mosolyog, Huszárik Zoltán fejkendő édesanyja...*

HUSZÁRIK KATA: Ritka pillanatot rögzített ez a felvétel, talán nem is volt több ilyen az életünkben. Domony apám szülőfaluja. Sokat voltam a nagymamánál, gyerekkoromban a nyarak egy részét rendszerint Domonyban töltöttem. De később is, ha csak lehetett, gyakran futottam a nagymamához. Pár napja is ott jártam a házacsájában, ahol még minden a régi helyén áll, úgy, ahogyan ő elrendezte. Az volt az érzésem, percekkel ezelőtt szaladt ki a nyári konyhába. Valójában azonban most februárban költözött át a túlsó partra, kilencvenöt éves korában. Negyedszázaddal élte túl egyetlen gyermekét.

MAGYAR NEMZET: *Amikor 1981-ben Huszárik Zoltán hirtelen halálának a hírére kopogták a telexgépek, voltak, akik az ellenfeleit okolták szétrobbant szívéért, mások összeesküvés-elméleteket gyártottak vele kapcsolatban. De akadtak olyanok is, akik azt mondták, kegyes volt hozzá a sors, megkímélte a kudarcoktól, a visszaütésektől, attól az élethalálharctól, amelyet a filmesek vívnak a nyolcvanas évektől, egyre keményebb feltételek közt. Ha ma is köztünk élne, ugyan mit csinálna Huszárik Zoltán?*

SÁRA SÁNDOR: Nem hiszek az összeesküvés-elméleteket gyártóknak, de a kegyes halált tömjénezőknek sem. Ha nehezen teljesültek is a rendezői álmái, Huszárik Zoltán oly sok mindennel foglalkozott, könyveket illusztrált, színházban, rádióban rendezett, vagyis megtalálta művészi önmagát. És éppen, mert olyan intenzíven élte az életét, egyetlen másodpercre sem tudom elfogadni vele kapcsolatban, de mások halálával kapcsolatban sem a kegyes halálról szóló teóriát. Ma pedig velünk együtt szomorkodna a mai magyar filmművészet és a világ láttán.